

Ingrid Mald

Tallinna ülikooli keeleteaduse ja keeleteoimetamise magister

Televisioonikeele tundetoonid

Televisioonikeel (edaspidi telekeel), sh ka selle emotsionaalsed lisatähendused ehk tundetoonid on Eestis veel väheuuritud valdkond. Siinses uurimuses on liidetud teletekstide ja suulise teksti tundmusanalüüsi¹ teemavaldkonnad, et välja selgitada televisiooni multimodaalsuse mõju sellele, kuidas auditoorium telekraanil kuuldud-nähtud teksti tajub. Teema on meie ümber üha enam mõju avaldava virtuaalmaailma taustal oluline, sest aitab mõista, kui palju mõjutab inimeste hoiakuid keel ja kui palju lisavärvinguid annab keelisele sisule multimodaalsus.

Eestis televisiooni teemal tehtud uurimistööde aines puudutab enamasti televisiooni sisutemaatikast ja narratiivi, samuti retseptiooni ja auditooriumi uurimist ning ajaloolist käsitlust. Põhjalik info teleteaduse ja -ajaloo kohta ning televisioonilase publitsistika, sh teadustööde koondnimekiri on avaldatud veebilehel www.telekraat.ee.

Oma magistritöös² lähenesin televisiooni uurimisele keeleteaduse suunal ja tegelesin lingvistilise tekstianalüüsiga. Televisiooni tekstianalüüsi all mõistetakse muidu laiemalt saadete sisu ja vormi analüüsi, tekste ja nende struktuuri, narratiive, žanre, tähendust, representatsioone, diskursuseid

¹ Ing k *sentiment analysis* on tõlgitud eesti keelde ka kui hoiakute analüüs, meelestatuse analüüs. See hõlmab erinevaid uurimissuundi ja -probleeme (Õim, Koit 2017).

² Artikkel põhineb 2022. aasta mais Tallinna ülikoolis kaitsitud magistritööl „Eesti Televisiooni uudistekstide tundetoon multimodaalse ja verbaalse teksti analüüsil“, juhendaja professor Krista Kerge.

ning väärtuste, normide, stereotüüpide, müütide ja ideoloogiate avaldumist tekstides (Šein 2021: 528).

Teema osutus juba ideefaasis parajaks pähkliks – nii telekeele määramine kui ka registritesse jagunemine oli esmapilgul mõneti hoomamatu. Televisioonis esineb väga erisuguseid tekste, nii kirjalikke, suuliseid, spontaanseid, mittespontaanseid, mingi osa on toimetatud, paljud aga mitte. Selge oli, et teletekste tuleb uurida, suhestudes auditooriumiga – televisioon töötab vaid saatja-vastuvõtja suhtes, mida omakorda saadavad telekinemaatilised meetodid (nt kadreerimine, kaamera nurk, ruumi semiootika, stilistika jne). Valitavad meetodid tulenevad omakorda kontekstist, mis tähendab seoseid tekstide vahel, auditooriumi ja saate vahel, saate žanri, edastusaega, selle inter- ja paratekstuaalsust. Tugevalt mängib teletekstides kaasa polüseemsus, mis saab oma tähenduse pildi ja heli loodud konteksti abil ning avaldub eri auditooriumigruppides erinevalt (Fiske 1987: 84). See kõik on kokkuvõttes multimodaalsus, mis ongi telekeele olulisim tunnusjoon.

Telekeele uuringuid on välisriikides tehtud nii korpusanalüüsile tuginedes kui ka tundmusanalüüsi meetoditel, millest viimane jäi sõelale ka siinses töös. Eestis ei ole teletekste varem lingvistiliselt uuritud, kuid teksti, sh suulise teksti tundetooni, kontekstuaalsust ja formaalsust on tänu mitmele Euroopa Liidu grandile uurinud Eesti Keele Instituudi kõnetehnoloogia arengu töörühm aastatel 2006–2017. Loodud on eesti emotsionaalse kõne korpus³, ajakirjandustekstide baasil valentsikorpus⁴ ning kirjalike tekstide emotsiooni määramise tööriistana emotsioonidetektor⁵. Minu töö peamine uurimisküsimus oli, kas ja kuidas on võimalik mõista televisiooni mõju uudistekstile. Soovisin teada, kas tundetooni tajutakse teisiti, kui liita tekstile audiovisuaalsed võimalused. Töös on vaatluse all ka küsimus, kas teleuudiste tundmusanalüüsiks on (nt enne saate eetrisse minekut) sobiv kasutada emotsioonidetektorit ning mil määral langeb detektori hinnang kokku vaataja ja sama uudist kirjalikult lugenud inimese hinnanguga.

³ <http://peeter.eki.ee:5000/>

⁴ <http://peeter.eki.ee:5000/valence/paragraphsquery>

⁵ Emotsioonidetektor on Eesti Keele Instituudis riikliku programmi „Eesti keeletehnoloogia 2011–2017“ projekti „Kõne ja teksti emotsionaalsuse statistilised mudelid“ raames loodud vahend kirjaliku teksti lõikude positiivsuse, negatiivsuse ja neutraalsuse tuvastamiseks. Vt <http://peeter.eki.ee:5000/valence>

Kitsendasin oma uurimuses valimi vaid kirjalikult ettevalmistatud ja suuliselt esitatud uudistekstidele. Eeltoimetatud uudiseid on peetud üheks neutraalsemaks tekstivormiks (Hennoste 2000: 20) ja see võimaldas võrrelda eri isikute poolt erinevas kontekstis esitatud tekstivormide tundetooni tajumist kõige selgemalt. Remargina toon siinkohal välja, et nii teleteadlased kui ka keeleuurijad on kohati kritiseerinud uudiste näilist neutraalsust. Märgitakse, et uudistesaadet on enamasti keskendunud vahetult toimuvale, jättes taustateabe edastamata või poolikuks, võimaldades uudise loojal näidata fakte talle sobival (Holland 1997: 183). Fairclough (2001: 128) toob näitena nõukogude ohu kujutamise, mis muutus külma sõja perioodil lääne meedias korduvaks vormeliks ja andis uudisloole juba eeldatava hoiaku. Uudislugude varjatud hoiakutest on kirjutanud ka Reet Kasik (2003: 46). Narratiivist sõltuvad hinnangud ilmnesisid ka siinse töö tulemustes.

Uuringu käik

Uurimistöö jaoks korraldasin esiteks uudistekstidel põhineva auditooriumiküsitluse ning teiseks võrdlesin saadud hinnanguid samadele tekstidele emotsioonidetektori poolt antud hinnangutega, et selgitada välja detektori potentsiaali suulise kõne peal rakendamiseks. Vaadeldavad uudistekstid valisin ETV programmist kahe eri tüüpi saate seast: peaploki uudised (n = 7) ja kultuuriuudised (n = 1) „Aktuaalse kaamera“ 18.30 saatest, kus uudised on peateema, ning Mart Juure kirjandusminutid „Prillitoosist“ (n = 3), kus need kultuuriuudistena esindavad üht saateosa. Keskmiselt oli ühe uudisloo kestus 1,5 minutit ja teksti pikkus litereerituna ca 220 sõna.

Uudistekstide valiku tegin mitme kuu lõikes sarnastest saadetest juhuslikkuse alusel, jälgides sealjuures, et lood oleksid sisult võimalikult erinevad. Siiski mõjutas valimit koroonapandeemia, sest detsembrist 2021 kuni veebruarini 2022, mil klipid salvestati, oli Eestis iga päev uudiste põhiplokis 1–2 koroonateemalist uudist. Kultuuriuudised on valimis esindatud sooviga pakkuda teemadesse vaheldust ja ajatust – raamatu- ja filmitutvustused püsivad kauem aktuaalsetena.

Auditooriumiküsitluse tarbeks vaatas ja luges uudiseid kokku 32 inimest võrdselt kahes rühmas: 16 osalesid lugejana ja 16 vaatajana. Rühmade profiilid olid sarnased – sama arv sama ea ja haridustasemega naisi

ja mehi. Lähtusin hindajate valiku tegemisel Eesti emotsionaalse korpuse loomisel tehtud tajukatsete näitest (Altrov 2007: 27).

Küsitluses osalejad pidid uudislugu hindama, valides ühe kolmest etteantud tundetoonist: positiivne, negatiivne, neutraalne. Kolme hinnanguvariandi seast lugesin domineerivaks arvamuse, mida vastajad väljendasid rohkem kordi kui pool hinnangute koguarvust. See tähendab, et kui 9 hindajat 16st hindas teksti positiivseks, 5 negatiivseks ja 2 neutraalseks, osutus lõik domineeriva arvamuse põhjal positiivseks. Kui ükski arvamus ei domineerinud ülejäänute summa üle, peeti lõiku emotsionaalselt ambivalentseks (nt ei olnud domineerivat arvamust, kui 16 lugejast 8 pidas teatud lõiku positiivseks, 2 negatiivseks ja 6 neutraalseks). Valikut oli võimalik ja soovituslik oma sõnadega põhjendada, mida enamik vastajatest ka tegi. Lisatud põhjendusi analüüsisin deduktiivselt, võrreldes neid saadud üldise lugeja- ja vaatajahinnanguga – sellest lähtuvalt oli võimalik aimata vastuoluliste hinnangute puhul hoiaku suunda.

Eesti uudiste tundetoon

Siinses uuringus ilmnes selgelt tendents, et hinnang multimodaalsele uudisloole ei põhine niivõrd kuuldud tekstilisel infol, vaid mõju avaldavad nii varem kujunenud hoiakud kui ka saate enese ülesehitus – kes lugu esitab, millisel taustal. Seetõttu on ka auditooriumiuuringu kokkuvõttes palju vastuolulisi hinnanguid (vt tabel). Vaataja- ja lugejahinnangute dissonants on tabelis märgitud halli taustaga, kattuvus emotsioonidetektori hinnanguga on välja toodud paksus kirjas. Viie uudisloo puhul kattuvad lugejate ja vaatajate hinnangud täiesti, neist selge polaarse hinnangu saab aga vaid üks. Vaatajate hinnangud on lugejatega võrreldes selgemad, andes polaarsemad tulemused ja suurema kattuvuse emotsioonidetektori antud hinnangutega.

Auditooriumiuuringu tulemused

Auditooriumiuuringu tulemused näitasid selget erisust vaataja- ja lugejahinnangutes. Üldiselt sai kinnitust tõsiasi, et multimodaalsetele uudislugudele antud hinnangutes on tundetoon intensiivsem kui verbaalsetele tekstidele omistatud tundetoon. Üheteistkümnest audiovisuaalsest uudisloost kuut tajusid vaatajad selge polaarsusega, samas andsid lugejad selgelt polaarse hinnangu vaid kahele uudistekstile.

Tabel. Auditooriumiuuringu kokkuvõtte ja tulemused

Uudise liik	Uudisloo pealkiri	Verbaalse teksti tundetoon (lugejad)	Multimodaalse teksti tundetoon (vaatajad)
Kultuuriuudis	Laanemi raamat	Vastuoluline	Positiivne
Kultuuriuudis	Õnnepalu raamat	Vastuoluline	Vastuoluline
Kultuuriuudis	Raamat Michelangelost	Vastuoluline	Positiivne
Kultuuriuudis	Vaino Vahingu pävaraamat	Positiivne	Positiivne
Päevauudis	Miimijahitjad Soome lähel	Positiivne	Vastuoluline
Päevauudis	Koroona levik Eestis	Vastuoluline	Negatiivne
Päevauudis	SMITi juht lahkub	Vastuoluline	Negatiivne
Päevauudis	Kõrghariduse tasuliseks muutumine	Vastuoluline	Vastuoluline
Päevauudis	Algas laste vaksineerimine	Vastuoluline	Vastuoluline
Päevauudis	Vaktsiinipasside kehtivusaja lühenemine	Vastuoluline	Neutraalne
Päevauudis	Ukraina presidendi avaldus	Vastuoluline	Vastuoluline

Silma paistavad kultuuriuudistele antud positiivsed hinnangud, mida saab põhjendada konkreetselt uudise liigi olemusega – kultuuriuudis on loomult positiivne (sama ei saa öelda tihti negatiivse sisuga päevauudise kohta) ja selle eesmärk on suunata kultuuri tarbima. Vaatajahinnangutes kajastus lisaks selge suhtumine uudise edastajasse. „Prillitoosi“ saatel puudub vahelduv taustapilt ning pildi ja hääle mõju videote puhul, antud juhul Mart Juure oma, oli uuringu põhjal selge – vaatajad hindasid Juure esitatud teksti valdavalt positiivseks ja märkisid põhjenduses tema isiku osakaalu antud hinnangus, mida lugejad ei teinud.

Päevauudiste puhul ei saa loo edastajat mõjurina esile tuua, kuna klippe esitasid eri diktorid. Uudise edastaja ei domineerinud päevauudistes ka seetõttu, et enamasti olid lood pikitud intervjuudega ning mõned olid ka reporteri salvestatud. Arvestades uudiste sisu ja erinevat ülesehitust oli päevauudiste üldine vastuoluline hinnang etteaimatav. Selgelt ilmnes, et hinnangute andmisel oli oluline hindaja suhtumine teemasse. Näiteks mõjutas tulemusi inimeste koroonatüdimus ja ka sõja algus päev enne uuringu algust. Ilmekas on näide ühelt vastajalt NATO miinijahtide loo hinnangu põhjenduses: „Veel nädal tagasi oleksin märkinud „negatiivne“, sest olen pidanud militaarse sisuga uudiseid tüütuteks. Ukraina sõja valguses on aga uudis NATO kaitse tugevdamisest siin regioonis absoluutselt kindlasti positiivne.“

Auditooriumihinnangutele antud selgitustest ilmnes tendents, et tekste loetakse täpsemalt ja tekstile antud hinnangus keskendutakse enam kindlale juhtumile. Teksti lugemisel mängib rolli keelekasutus ja ebaselged mõtted tulevad konkreetsemalt ilmsiks. Minu uuringus oli telekraanil kõlav suuline tekst litereeritud kirjalikuks tekstiks, mis andis intervjuudega pikitud uudislugudele lisavärvingu. Just intervjuulõikude spontaanne suuline tekst mõjus kirjalikult esitatuna mõneti ootamatult või naljakalt, nii et hindajad juhtisid tekstikujule eraldi tähelepanu. Suulise teksti litereerimisel tuli selgelt välja edastatava info ebaselgus või mittemidagiütlevus. Kuigi ETV uudistetoimetus monteerib tekstid enne eetrisse minekut professionaalselt kokku, et esitada sama teksti hiljem subtiitrite abil vaegkuuljatele, mõjusid mõned tekstid kirjalikult esitatuna lugejatele võõralt.

Videotele antud hinnangutest selgub, et autentne saade toob enam välja vaataja üldise hoiaku teema suhtes – saadud infost ei nopita välja

üksikasju, vaid saadakse teksti ning seda saatvate kaadrite ja heli mõjul üldine teave, mis kujundab teema suhtes hoiaku. Asjaolu, et videolood andsid selgemaid polaarseid koondhinnanguid, võib näidata ka uudislugude koostajate professionaalsust, st oskust kujundada vaatajates multimodaalsete võtetega kiiremini (soovitud) arusaam.

Siinse uuringu tulemustes on palju sarnasusi Jaki ja De Smedti (2019) teledokumentaalfilmide tundmusanalüüsi tulemustega. Mõlemad osutavad sellele, et saadete nägemine tekitab intensiivsema meeleolutaju. Jaki ja De Smedt oletavad, et dokumentaalfilmide puhul võib kehtida asjaolu, et multimodaalne kogemus intensiivistab tundmuste tajumist. Positiivsema meeleolu tajumist põhjendatakse konkreetselt vaadeldavate saadete olemusega: mõlemad uuritud dokumentaalid käsitlesid tööstuse või teaduse progressi. Hinnangutes ilmnis multimodaalsuse mõju selgelt – mitmel juhul tõlgendasid klippide hindajad vaadatava positiivsemaks kui tekstide hindajad. Tekstide hindajad andsid rohkem neutraalseid hinnanguid.

Kokkuvõtteks

Auditooriumiküsitluse tulemuste põhjal selgus, et televisioonis on uudise tundetooni määravana oluline loo narratiiv koos para- ja intertekstuaalsete mõjutajatega. Uudisteksti tundetooni määramisel loeb lisaks taustateadmisele ja uuele saadavale infole ka kõik muu juurdekuuluv, mida inimene oma meeltega tunnetab. Kirjaliku teksti puhul on oluline info selgus ja korrektne keelekasutus – kui neid on järgitud, siis keskendub lugeja teemale ja uudise sisule.

Televisiooni tekstianalüüs väärrib kindlasti edasisi uuringuid, sest multimodaalsuse üleüldine võidukäik mõjutab kultuuriruumi üha enam, muu hulgas aitab see kaasa selgema polaarsuse kujundamisele inimeste hoiakutes. Seega võiks ausse tõsta vanasõna „enne mõtle, siis ütle“ – see, kuidas asju näidatakse ja öeldakse, on sama oluline ja suhtumise kujundamisel tihti määravamgi kui asi ise. Teema on Eestis uus, kuid näidetena on kättesaadavad väga huvitavaid hiljutisi välismaiseid uuringuid. Eestis emotsionaalse keele uurimisvaldkonnas tehtav saab olla Eesti teleteaduse ja meediavaldkonna arengule heaks toeks.

Viidatud kirjandus

- Altrov, Rene 2007. Emotsionaalse kõne korpuse loomine eesti keele tekst-kõne sünteesi jaoks. Tekstimaterjali evalvatsioon *viha* näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Fairclough, Norman 2001. *Language and Power* (2nd edition). Routledge.
- Fiske, John 1987. *Television Culture*. London: Routledge.
- Hennoste, Tiit 2000. Allkeeled. – Eesti keele allkeeled. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 9–56.
- Holland, Patricia 1997. *The Television Handbook* (1st edition). London: Routledge.
- Jaki, Sylvia, Tom De Smedt 2019. Sentiment in TV Documentaries: An Interdisciplinary Approach. – *Styles of Communication* 11 (2), 49–68.
- Kasik, Reet 2003. Uudistekstide hoiakud. – Tekstid ja taustad II. Tekstianalüüsi vaatepunkte. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 26.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 44–58.
- Šein, Hagi 2021. Digiajastu teleraamat: Digiajastu televisioon Eestis 2000–2020. Tallinn: Hagi Šein.
- Õim, Haldur, Mare Koit 2017. Suundumusi inimsuhtluse keelelises analüüsis ja modelleerimises (I). – *Keel ja Kirjandus* 1, 71–80.

OK